

Ринок фінансово-банківських послуг

Зоя ВАСИЛЬЧЕНКО

**УПРАВЛІННЯ
ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВ
У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ**

Резюме

Досліджено міжнародну практику управління проблемними активами банківських установ і, на цій основі, з'ясовано роль держави у подоланні банківських криз.

Ключові слова

Витрати, банківські активи, банківська криза, управління проблемними активами банків.

Класифікація за JEL: F30.

Традиційно держава відіграє активну роль у процесі запобігання банківським кризам чи подолання їх наслідків. Вона виступає як організуюча сила, надаючи фінансові ресурси для вирішення проблем банківської системи. Комплекс заходів, до яких може вдаватися держава, залежить від ба-

© Зоя Васильченко, 2006.

Васильченко Зоя, докт. екон. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна.

гатьох факторів, передусім від конкретних ознак чи причин виникнення банківських криз, і загальноекономічної ситуації, в якій вони виникають чи проходять.

Світова практика дала змогу сформулювати кілька принципів, які є базовими у процесі управління проблемними активами банківських інститутів – це мінімізація витрат та їх оптимальний розподіл. Як показує світовий досвід, залежно від глибини кризи, витрати держави на реструктуризацію активів банківських установ становлять, як правило, 5–15% від ВВП [5: 27]. У низці країн цей показник міг досягати навіть 40–50% (табл. 1).

Таблиця 1.

Рівень державних витрат на подолання банківських криз у деяких країнах

Країна	Банківська криза	Банківські активи % до ВВП	Витрати % до ВВП
Індонезія	1992–1994	62	2
США	1984–1991	85	2–5
Норвегія	1987–1989	100	3–4
Швеція	1990–1993	102	4–6
Фінляндія	1991–1993	109	4–6
Венесуела	1994–1995	28	13
Чилі	1981–1983	47	32–41
Аргентина	1980–1982	39	55

Джерело: [http:// www.bis.org](http://www.bis.org).

На наш погляд, якість активів, яку характеризує, насамперед, частка сумнівних і безнадійних щодо повернення кредитів, є головним індикатором банківської нестабільності. Тому купівля чи передача непрацюючих активів (прострочених кредитів, неліквідних цінних паперів, безнадійної щодо реалізації нерухомості) у розпорядження спеціальних державних установ зарекомендувала себе як вельми ефективний інструмент управління проблемними активами. Уряди багатьох країн створювали спеціальні установи для цілеспрямованої роботи з неякісними банківськими активами. Потрібно наголосити, що такі організації створювали у країнах з абсолютно різними за структурою банківськими системами і рівнями економічного розвитку. Попри це їх поєднувала спільна позиція в тому, що різке зростання сумнівної та безнадійної заборгованості в кредитних портфелях банків, зниження реальної вартості їх активів, яке супроводжується збільшенням збитків, веде до масового погіршення платоспроможності банків і, як наслідок, до неспро-

можності банківської системи здійснювати ефективний розподіл фінансових ресурсів.

Основну частину проблемних (непрацюючих) активів зазвичай складають кредити, обслуговування яких припинено, або нефункціонуючі кредити (non-performing loans). Наглядові органи відносять до непрацюючих кредитів позики, які класифікуються банками як сумнівні і безнадійні. Варто зазначити, що критерії віднесення позик до тієї чи іншої категорії мають національні особливості, але найчастіше вони орієнтовані на терміни затримки платежів [7: 21].

Від підходів до оцінки розміру непрацюючих активів багато в чому залежить визначення як глибини кризи, так і перспектив виходу з неї. З точки зору експертів, у випадку, якщо відношення непрацюючих активів до загальних активів перевищує 10%, то проблеми в банківській системі можна класифікувати як повномасштабну кризу. Погіршення економічної ситуації в країні, зниження платоспроможності підприємств-позичальників, спад виробництва традиційно приводить до зростання обсягу непрацюючих активів комерційних банків. Серед інших важливих причин збільшення проблемних активів дослідники банківських криз виділяють: недоліки в нагляді і регулюванні банківської системи; неринкові мотивації при видачі кредитів; низьку якість банківського менеджменту [3: 5].

Зазначимо, що у багатьох країнах у рамках заходів із подолання банківських криз було здійснено спроби вирішити проблему неплатоспроможності банківських установ шляхом викупу у них державою непрацюючих активів. У таких випадках банки, одержавши відповідні грошові кошти, розміщують їх у дохідні активи або використовують для розрахунку з кредиторами. Для таких цілей застосовували як *централізовані*, так і *децентралізовані* способи роботи.

Децентралізований спосіб є доцільним щодо використання у тих випадках, коли труднощів зазнає відносно невелика кількість комерційних банків. Він полягає у створенні у складі або за межами окремих банків відповідної структури з управління непрацюючими активами. Зауважимо, що зазначений спосіб доцільний, насамперед, при роботі з проблемними кредитами підприємств, оскільки в цьому випадку важливе значення має інформація щодо клієнтів, якою володіє банк. Такий підхід мав місце на початковій стадії реструктуризації банківської системи у Швеції, а також у Польщі.

У Швеції, яка зіткнулася з банківською кризою в 1991–1992 рр., уряд прийняв план щодо відділення кредитів, які нормально обслуговуються, від проблемних шляхом створення державних компаній з управління активами Securum і Retriva. Так, зокрема, в Securum було переведено портфель проблемних кредитів Nordbanken на суму 51 млрд крон. Кредитний портфель компанії Retriva, одержаний в результаті переведення проблемної заборгованості іншого банку, Gota Bank, оцінювався у 43 млрд крон. У державні компанії були переведені тільки найбільш великі за обсягом активи. У

Nordbanken і Gota Bank залишилися всі проблемні кредити за розміром менші ніж 1 млн дол.

У результаті такої реструктуризації зазначені банки досягнули показника відношення проблемних кредитів до загальних активів, порівняного з аналогічними показниками інших банків Швеції. Згодом компанії Securum і Retriwa перейшли під управління *Національної Агенції з підтримки банків*. Основним завданням компаній з управління активами було повернення максимально можливих сум проблемних кредитів. Після вилучення забезпечення за кредитами через банкрутство чи інші процедури компанії з управління активами одержували у власність об'єкти нерухомості та частки участі у великих промислових компаніях, які реалізовували на торгах Стокгольмської біржі або продавали компаніям на позабіржовому ринку.

Загалом вважають, що діяльність компаній з управління активами у Швеції була достатньо ефективною. Первісно Уряд Швеції планував, що процес продажу активів триватиме 10–15 років. Разом із тим, із покращенням загальної економічної ситуації в країні більшу частину активів було реалізовано в 1995–1996 рр., а компанії з управління активами були ліквідовані в 1997 р.

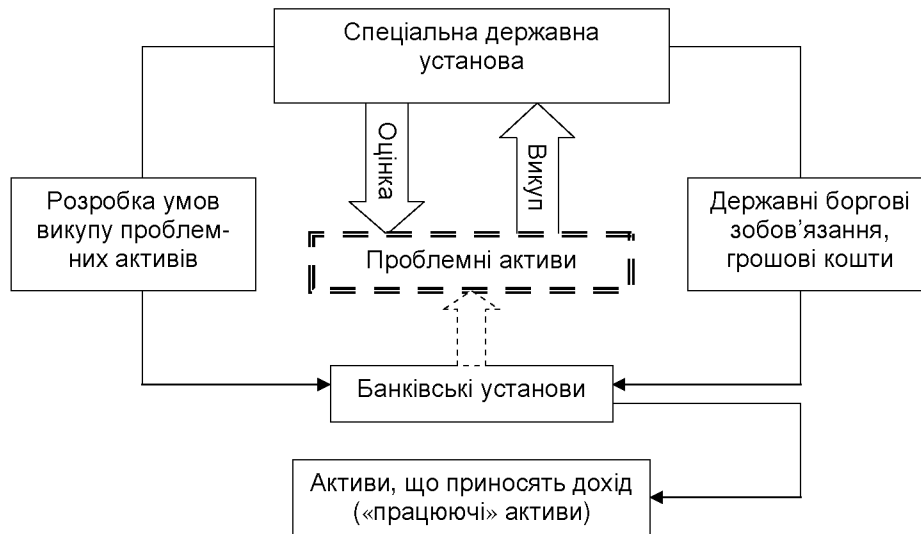
У Польщі під час банківської кризи не утворювались компанії з управління активами як самостійні юридичні особи, але від кредитних організацій вимагали створення організаційного підрозділу для управління проблемними кредитами.

Централізований спосіб передбачає створення державою спеціалізованої корпорації з викупу й управління проблемними активами всієї банківської системи. У такому випадку проблемні активи обмінюють на боргові зобов'язання чи акції корпорації або безпосередньо на боргові зобов'язання уряду. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що за наявності великої кількості банків, які переживають труднощі, а також певного ступеня однорідності активів, які купують, такий спосіб реструктуризації активів банків є ефективнішим. Безпосередньо процедуру викупу у банків проблемних кредитів може здійснювати центральний банк (Чилі, Угорщина, Польща) або Агенція з реструктуризації (Чехія, США, Мексика, Південна Корея).

Загалом конкретизувати уявлення про процедуру викупу проблемних активів у централізований спосіб пропонуємо за допомогою схеми, зображеної на рис. 1. Залежно від глибини кризи та фінансових можливостей держави, застосовували як часткову, так і повну купівлю проблемних активів банків, що підпадали під реструктуризацію.

Рисунок 1.

Схема викупу проблемних активів

Так, наприклад, у 1984 р. Національний банк Чилі здійснював купівлю у комерційних банків сумнівної та безнадійної заборгованості в розмірі, що не перевищує 150% від їх власних коштів. Необхідною умовою участі в цій програмі було своєчасне обслуговування банками кредитів, які надавав їм Національний банк на початку кризи.

Під час кризи 1994 р. у Мексиці Банківський фонд захисту заощаджень (FOBAPROA) купував проблемні активи тільки у випадку нарощування банком власного капіталу. Співвідношення між обсягом кредитів, які викупали, і сумою, яку вносили до статутного фонду, становило 2 до 1.

В Угорщині умови викупу проблемної заборгованості були диференційованими для приватних і державних банків. Так, для державних банків заміні підлягало 100% основного боргу і недоодержаних відсотків, для приватних банків – 50% вартості активів, віднесених до сумнівної та безнадійної заборгованості до 1992 р., і 80% номінальної вартості активів, віднесених до даної категорії протягом 1992 р.

Варто наголосити, що в процесі реструктуризації банківських установ однією з ключових проблем є оцінка активів, які у них викупувають. Загалом, у загальноприйнятій практиці для визначення ціни, за якою купується актив, використовується його поточна дисконтована вартість. Для цього

кредити поділяються на дві категорії: незабезпечені кредити реалізуються з більшим дисконтом, а забезпечені одержують вищу вартісну оцінку.

Під час банківської кризи 1997 р. в Південній Кореї Корпорація з управління активами (КАМСО) купувала проблемні кредити банків за ціною, що становила 45% від балансової вартості забезпечених кредитів. Незабезпечені кредити були придбані за 3% номінальної вартості.

У Чехії державна фінансова установа Konsolidachi banka Praha здійснювала викуп проблемної заборгованості у комерційних банків за справедливою ринковою ціною (зазвичай 60% від номінальної вартості активу, який підлягає викупу).

Малайзія проводила експеримент з механізмом «однонаправленого» коригування цін. Якщо корпорація в кінцевому підсумку продавала придбаний актив за вищу ціну, ніж вона сплатила банку, останньому повертали 80% прибутку. Однак у низці країн агенції здійснювали викуп у банків проблемних кредитів за 100% балансової вартості.

Наприклад, у Мексиці Банківський фонд захисту заощаджень (FOBAPROA) оплачував нетто-вартість активів, які купували (балансова вартість виданого кредиту за мінусом створеного резерву).

Зауважимо, що купівля корпорацією проблемних кредитів може здійснюватися як за грошові кошти, так і за гарантовані урядом облігації чи векселі. У такому випадку передбачається, що до терміну їх погашення більшу частину проблемних активів буде реалізовано, а виручені кошти підуть на виплати за цінними паперами.

В Угорщині сумнівну і безнадійну заборгованість купували у комерційних банків в обмін на державні облігації, деноміновані в форинтах, терміном на 20 років. Дохідність цих інструментів було проіндексовано шляхом прив'язки до доходності казначейських векселів США.

Замість «поганої» заборгованості комерційні банки Мексики отримували векселі Банківського фонду захисту заощаджень терміном на 10 років, дохідність за якими встановлювалася на мінімальному рівні, що відповідає ставці за короткостроковими казначейськими зобов'язаннями терміном на 91 день. Усі нараховані за цим видом зобов'язань відсотки підлягали капіталізації з метою економії поточних бюджетних витрат і скорочення періоду поновлення капіталу банків.

Підсумовуючи, можна сказати, що управління і реалізація проблемних активів є вкрай складною і тривалою справою. Тому, як правило, ці функції передають спеціально створеній для цих цілей корпорації або самим комерційним банкам. З нашої точки зору, до плюсів процедури передачі активів в управління банків можна віднести той факт, що в цьому випадку не розриваються відносини «банк – позичальник». Таке рішення дає змогу відновити кредитні взаємовідносини у випадку погашення боргу.

Наприклад, у Мексиці весь портфель безнадійної заборгованості, придбаний FOBAPROA у комерційних банків, передавали у довірче управління тим же самим комерційним банкам. Усі виручені від управління портфелем суми мали піти на погашення зобов'язань перед FOBAPROA. Стимулом для банків активно займатися реалізацією безнадійної та сумнівної заборгованості стало запровадження фінансових санкцій за невчасне погашення векселів, виданих взамін проблемної заборгованості. Так, наприклад, якщо до 2005 р. банк виявиться неспроможним оплатити вексель FOBAPROA, за рахунок реалізації портфеля сумнівної заборгованості він отримає тільки 20–30% від номінальної вартості заборгованості, покритої векселем.

У США, Чехії, Таїланді, Південній Кореї та низці інших країн були створені спеціалізовані державні корпорації з управління викупленими активами.

Проведене узагальнення і систематизація досвіду їх роботи дає змогу стверджувати, що існують дві основні стратегії з управління проблемними активами банків (рис. 2). Перша з них полягає в терміновому продажу активів з тим, аби уникнути подальшого зниження їхньої якості та тим самим скоротити навантаження на бюджет країни. При цьому варто врахувати, що існує вірогідність того, що реалізація активів низької якості у великому обсязі може спричинити зниження їхньої вартості до гранично низького рівня. Альтернативний підхід полягає в тому, що впродовж певного часу спеціалізована державна корпорація управляє проблемними активами і продає їх поступово, з досягненням максимальної вартості на ринку.

За таких обставин можна стверджувати, що вибір тієї чи іншої стратегії або деякого компромісного варіанта визначають цілі та завдання, які стоять перед спеціалізованою державною корпорацією, загальною економічною ситуацією в країні та умовами банківської кризи.

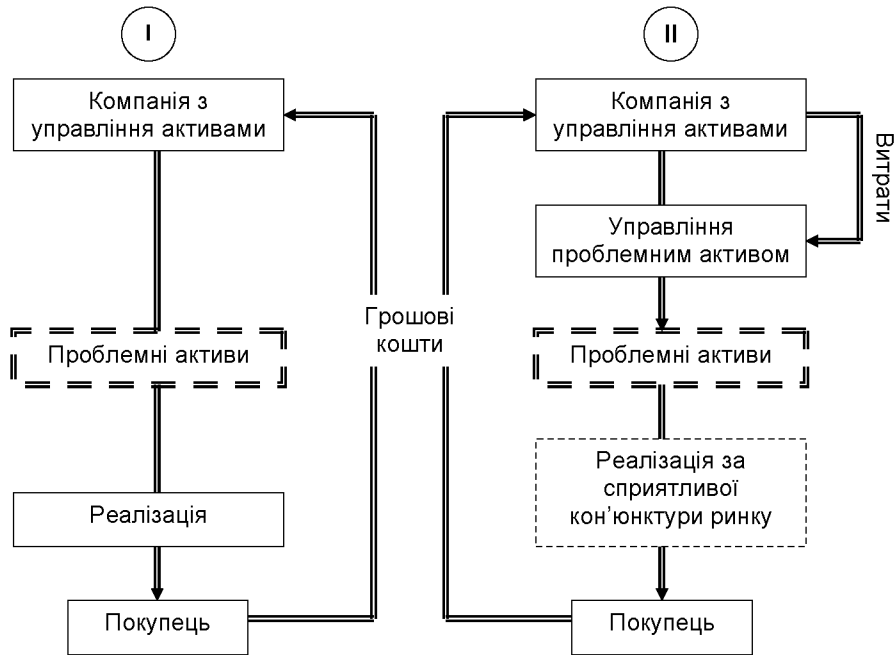
У США, наприклад, *Трастову корпорацію з врегулювання* (Resolution Trust Corporation, RTC) було створено в 1989 р. для викупу і вирішення проблем сумнівної заборгованості кредитно-ощадних установ. Закон про реструктуризацію фінансових установ (Financial Institution Reform, Recovery and Enforcement Act – FIRREA) зобов'язував Корпорацію здійснювати реалізацію неспроможних кредитно-ощадних установ та їхніх активів у порядку, що забезпечує максимальне надходження коштів. З урахуванням великої кількості неплатоспроможних організацій це призводило до того, що реалізація активів відкладалася, а їх загальний обсяг, що перебував у розпорядженні Корпорації, постійно зростав. У 1991 р. до Закону були внесені зміни, які давали змогу Корпорації швидко реалізовувати активи за рахунок їх портфельного продажу великими лотами.

У Чехії при проведенні реструктуризації банківської системи не передбачалося здійснювати негайний продаж викуплених активів. Частину придбаних *Konsolidachi banka Praha* у комерційних банків боргових зобов'язань і часток участі у статутних фондах великих промислових підприємств було передано до створеної у 1999 р. *Агенції з оздоровлення*. Метою її діяльності була максимізація вартості одержаних в управління активів

шляхом проведення ефективної реструктуризації та оздоровлення промислових підприємств для їх наступного продажу стратегічним інвесторам. Разом із тим, законодавство не надало Агенції з оздоровлення широких повноважень з управління проблемними активами. Окрім того, існували політичні причини, які перешкождали здійсненню Агенцією своїх функцій.

Рисунок 2.

Стратегії управління проблемними активами

Загалом, оздоровлення і наступна приватизація банківського сектора Чехії були визнані успішними, однак процес оздоровлення потужних підприємств не досяг очікуваних результатів.

Як показує аналіз міжнародного досвіду, корпорації з управління активами застосовували різноманітні процедури по стягненню проблемної заборгованості [6: 38]. Найбільш раціональними, на наш погляд, є: проведення відкритих торгів з продажу проблемних активів; банкрутство боржників; реструктуризація боргу; залучення приватних спеціалізованих установ з управління і продажу активів.

Використання інших нетрадиційних методів притаманне практиці тих країн, де спеціалізованим корпораціям надавали ширші законодавчі повноваження щодо вибору способів реалізації активів.

Так, наприклад, у США *Трастова корпорація з урегулювання* у багатьох випадках надавала можливість покупцеві повернути придбані активи в обмін на рефінансування (зазвичай повне) впродовж установленого проміжку часу. Запровадження такої форми пояснювали тим, що перспективні покупці витрачають дуже багато часу на оцінку якості пропонуваних до реалізації великих пакетів активів зі складною структурою. Диференціація умов повернення залежала від видів активів, але в середньому була можливість повернути куплений актив на протязі року. На практиці лише третину сукупних активів, проданих за такою схемою, було повернуто покупцями.

Заслугує на окрему увагу в роботі Трастової корпорації з урегулювання такий спосіб, як сек'юритизація нетрадиційних активів, наприклад, іпотечних кредитів. У такому випадку утворювався пул досить однорідних кредитів, який потім передавався трастовому фонду для випуску сертифікатів, забезпечених цим пулом грошових коштів. З нашого погляду, використання механізму сек'юритизації дозволяє в умовах обмеженого часу реалізувати значний обсяг іпотечних кредитів за більш високими цінами, ніж при продажу кожного кредиту в індивідуальному порядку. Варто зазначити, що в умовах становлення вітчизняного ринку іпотечних кредитів (із прийняттям законів «Про іпотеку» і «Про іпотечні цінні папери») використання саме цього способу засвідчує потенційні можливості держави щодо сприяння його розвитку [2: 128].

Врешті, корпорації з управління активами створюють, як правило, на період активної реструктуризації банківської системи, що обов'язково супроводжується зміною параметрів її організаційно-правового поля. Термін їхньої діяльності принципово відрізняється у різних країнах, але найчастіше становить період у 3–5 років. У деяких країнах, наприклад, Південній Кореї та Таїланді, такі структури одержали нові повноваження і діють досі.

Заслугує на увагу практичний досвід роботи з управління портфелем проблемних кредитів Агенції з реструктуризації кредитних організацій у Росії, створеної з прийняттям федерального закону «Про реструктуризацію кредитних організацій» у червні 1999 р. Банківська криза в Росії у серпні–вересні 1998 р. мала свою специфіку, обумовлену станом банківської системи на той період, її роллю в економіці, а також різкою девальвацією національної валюти. В епіцентрі кризи тоді опинилася група великих банків, у яких було сконцентровано біля чверті активів усієї банківської системи.

У зв'язку з цим Уряд Росії і Центральний банк були змушені сконцентрувати свої зусилля на вирішенні двох основних завдань: підвищенні ліквідності банківської системи і відновленні її функцій посередника; фінансовому оздоровленні групи банків, проблеми котрих чинили сильний вплив на загальну ситуацію в економіці. У межах розв'язання першого завдання, зокрема, були прийняті рішення щодо зниження норм обов'язкового резерву-

вання і використання значної частини обов'язкових резервів для здійснення першочергових платежів. Кілька банків одержали стабілізаційні кредити Банку Росії. Для вирішення другого завдання в 1999 р. було створено Агенцію з реструктуризації кредитних організацій (АРКО), яка існує досі.

Предметом діяльності АРКО став захист інтересів вкладників і кредиторів, насамперед, великих банків, які мали соціальне та економічне значення для країни та її окремих регіонів. Розвиток ситуації в таких банках необхідно було взяти під особливий державний контроль.

Технологію роботи АРКО з проблемними банками визначає Федеральний закон «Про реструктуризацію кредитних організацій». На відміну від зарубіжних країн, обсяги витрат на подолання наслідків банківської кризи в Росії були обумовлені завданнями, що стояли перед державою зі збереження і формування життєздатного ядра банківської системи, і пов'язані з кількістю і масштабом діяльності системоутворюючих банків, які підлягали реструктуризації. Оздоровлення інших банків було запропоновано розглядати самим акціонерам, менеджерам і зацікавленим у цих банках інвесторам. Федеральним законом «Про реструктуризацію кредитних організацій» АРКО надано широкі повноваження щодо роботи з проблемною заборгованістю банків, які підлягають реструктуризації.

Найпоширенішим способом викупу АРКО проблемних активів банків, які перебувають у стані реструктуризації, виступає їх фінансування під поступку прав вимоги до позичальників кредитних організацій [4: 48]. Рідше АРКО купує об'єкти нерухомості та частки участі банків у статутних капіталах інших організацій. Цей факт пояснюється тим, що кредити позичальникам, які не належать до банківського сектора, становлять основну частину портфеля проблемних кредитів реструктуризованих банків. Пропозиції щодо викупу АРКО того чи іншого проблемного активу можуть ініціювати як самі банки, які бажають здійснити реструктуризацію, так і безпосередньо Агенція. Ціну купівлі пропонованого активу визначали незалежні оціночні компанії, які вже створені та успішно функціонують на ринку. Одержані від реалізації активів грошові кошти банк розміщує у активи, що мають приносити дохід, і в такий спосіб розраховується з кредиторами. Викуплені АРКО активи вона самостійно реалізує з попереднім вивченням кон'юнктури ринку. АРКО також надавали право здійснювати продаж активів банку, які перейшли під її управління, на відкритих торгах. При цьому оцінку вартості активів кредитної організації також здійснює незалежна оціночна компанія. АРКО має право виступати організатором торгів або доручати їх проведення спеціальній організації.

Виходячи з вищевикладеного, визначимо складові економічного ефекту від діяльності з управління проблемними активами банків таким чином:

- 1) фактичне надання банкам можливості позбутися проблемних чи безнадійних щодо повернення активів приносить певний дохід і дає змогу банку знову розмістити грошові кошти в активи, що приносять дохід, тобто в «працюючі активи»;

- 2) переведення активу з розряду проблемного до категорії надійного дає змогу одержувати стійкі доходи в період функціонування такого активу;
- 3) поновлення раніше створених резервів збільшує прибуток і власний капітал банку;
- 4) вивільнення персоналу підрозділів активних операцій для ведення основної діяльності дає змогу сконцентрувати увагу на створенні нових надійних активів, що поліпшує значення економічних нормативів і фінансових показників банку, зміцнює його імідж як надійного і кваліфікованого партнера.

Посилення ж сукупного економічного ефекту від реструктуризації комерційних банків у частині управління проблемними активами, в кінцевому підсумку, залежатиме від того, наскільки грамотно буде реалізовано її базові принципи.

Література

1. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
2. Васильченко З. М. Методологічні засади стратегії реорганізації комерційних банків // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 123–131.
3. Лаврушин О. И. От теории банка к современным проблемам его развития в экономике // Банковское дело. – 2003. – № 6. – С. 5–9.
4. Мельников А. Российский опыт реструктуризации банков: результаты и выводы // Аналитический банковский журнал. – 2004. – № 10. – С. 44–52.
5. Новиков В. Банковские кризисы переходного периода // Аналитический банковский журнал. – 2002. – № 1. – С. 26–30.
6. Троценков В. Зарубежный опыт законодательного регулирования процедур финансового оздоровления и банкротства // Аналитический банковский журнал. – 2005. – № 2. – С. 36–41.
7. Хейнсфорд Ричард. Переход от банковского сектора к банковской системе: условия достаточные и условия необходимые // Деньги и кредит. – 2003. – № 3. – С. 19–27.
8. [http:// www.bis.org](http://www.bis.org)